

KIRJA-ARVIO:

HYVÄN JA PAHAN TÄLLÄ PUOLEN

Laaksonen, Pekka & Knuuttila, Seppo & Piela, Ulla (toim.) 2005: Kansanetiikkaa. Käsitteitä hyvästä ja pahasta. Kalevalaseuran vuosikirja 84. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. 317 s.

Tiina Mahlamäki

Ihminen joutuu arkielämän eri tilanteissa ottamaan kantaa eettisiin kysymyksiin oikeasta ja väärästä, hyvästä ja pahasta. Ratkaisut tehdään usein sen tarkemmin harkitsematta, jolloin turvaudutaan yleisiin, enemmistön jakamiin ja toiston kautta itsestäänselvyyksiksi muodostuneisiin moraalikäsitteisiin. Näiden käsitteiden tiivistelmiä tapaa esimerkiksi sananparsissa, tai ne on puettu erilaisten kertomusten ja legendojen muotoon. Nykypäivänä moraalikäsitteistä kamppaillaan vaikkapa tv-sarjoissa, lehtien yleisönosastoissa tai internetin keskustelupalstoilla.

Vuoden 2005 Kalevalaseuran vuosikirjassa *Kansanetiikkaa. Käsitteitä hyvästä ja pahasta* pohditaan useista näkökulmista ja moninaisilla aineistoilla kansanomaisia käsitteitä ”yhtäältä hyvästä ja tavoiteltavasta, toisaalta huonosta, mutta houkuttelevasta” (s. 7), joita löydetään niin suullisesta perinteestä kuin kirjallisista teksteistäkin. Kansanetiikkaa sivuavia artikkeleita on aiemmin kirjoitettu runsaasti, mutta toimittajien mukaan varsinaisen yleisesitys aiheesta puuttuu. Tätäkään artikkelikokoelmaa ei voi sellaisenaan pitää, sillä sen tarkoituksena ei ole luoda yleiskuvaa kansanetiikasta vaan osoittaa kansanetiikan moniäänisyys ja ulottuminen kaikille elämäntilanteille. Tässä käsillä oleva teos hyvin onnistuu.

Artikkelikokoelman tekstien valossa useat kansanetiikan piirteet osoittautuvat pitkäkestoisiksi ja tilanteesta toiseen säilyviksi. Mutta niin pitääkin olla, sillä useat moraaliset ja eettiset periaatteet, kuten kieltäminen toisen omaisuuden tai vahingoittamista kanssaeläjiään, ovat miltei universaaleja. Kysymykset, joihin niiden pitäisi vastata, ovat sen sijaan monimutkaistuneet yhteiskunnan modernisoituessa ja fragmentoituessa. Saavatko urheilijat lisätä suorituskykyään dopingilla? Pitäisikö viinejä myydä ruokakaupoissa? Onko teippirullan vieminen työpaikalta varastamista? Voiko internetin vertaisverkosta ladata kiinnostavan klassikkoelokuvan? Vanhan kansan sananparsista ei aina löydy tällaisiin kysymyksiin apua.

Kansanetiikka -teos sisältää 14 artikkelia, joissa valotetaan pääosin 1800-luvun lopun ja 1900-luvun alun suomalaisten suhtautumista eettisiin kysymyksiin. Artikkeleissa pohditaan lähestymistapoja esimerkiksi modernisaation tuomiin uusiin aatteisiin ja esineisiin, köyhien asemaan ja köyhyyden syihin sekä kristinuskon ja taikuuden väliseen suhteeseen. Artikkeleissa tarkastellaan myös, miksi kehumisen on nähty vahingoittavan lapsia, minkälainen on sananlaskujen ilmaisema oikeuskäsitys ja minkälaista on eettinen metsästyksen tai metsien talouskäyttö. Muutamissa artikkeleissa lähestytään myös nykyaikaa ja arvioidaan muun muassa suuren yleisön suhtautumista Lahden dopingskandaaliin, koululaisten asennoitumista moraalisääntöihin sekä ystäviin ja työtovereihin kohdistuvaa ilkeilyä. Artikkelien kirjoittajat ovat lähinnä perinteentutkijoita ja uskontotieteilijöitä, ja heidän käyttämänsä aineistot ovat suurelta osin peräisin Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran kansanrunousarkiston kokoelmista: kyselyvastauksista, sananparsikokoelmista, kansankertomuksista, memoraateista ja legendoista. Teoksen kokonaisuuden kannalta olisi ollut hyvä, jos artikkelit olisi ryhmitelty vaikka teemoittain, sillä esimerkiksi sananlaskuja tai lainsäädäntöä käsittelevät artikkelit olisivat sijoittuneet luontevasti peräkkäin.

Keskityn seuraavaksi kahteen itseäni erityisesti kiehtoneeseen ja innoittaneeseen artikkeliin: Teuvo Laitilan ”Talvisodan henki” sekä Senni Timosen ja Pekka Laaksosen ”Ihmisen ja eläimen liian läheisistä suhteista”. Artikkelit alleviivaavat kokoelman moninaisuutta: miten kansanetiikkaa voi tarkastella monenlaisista näkökulmista ja hyvin erityyppisten aineistojen pohjalta. Ne myös yhtäältä asettavat tulkitsemansa aineistot laajempaan kontekstiin, toisaalta osoittavat, että laadulliset aineistot eivät tyhjene merkityksistä yhdellä lukutavalla.

KOTI, USKONTO JA ISÄNMAA TALVISODAN KIRJEISSÄ

Teuvo Laitila käsittelee kiinnostavassa artikkelissaan talvisodan henkeä eettiseltä ja aatehistorialliselta kannalta. Hän pureutuu kodin, uskonnon ja isänmaan kolmiyhteyteen kansallisen Suomen rakennusaineena rintamalta lähetettyjen ja sinne saapuneiden kirjeiden valossa. Laitila lähestyy artikkelissaan talvisodan henkeä maailmankuvana ja etiikkana, jossa ”Suomi ja suomalaiset määriteltiin mittatikuksi, jolla mitattiin ihmisyyden arvo” (s. 139). Tätä maailmankuvaa oli rakennettu jo Topeliuksen ja Runebergin teksteissä, mutta varsinaisen muotonsa se sai maailmansotien välisenä aikana ja huipentui talvisodassa. Silloin kodin, uskonnon ja isänmaan käsitteisiin tiivistetyt arvot ja eettiset periaatteet muodostivat viitekehyksen, jolla rakennettiin ihmisten välisiä suhteita ja määriteltiin niin ihmisen arvo kuin suomalaisuuskin.

Kuoleman läsnäolo on Laitilan tarkastelemissa sodanaikaisissa kirjeissä luonnollisesti keskeistä. Isänmaa muodostaa kirjeissä sekä kontekstin, jossa kuolema saa merkityksensä, että kohteen, jonka edestä ollaan valmiita uhrautumaan. Isänmaa on kuitenkin melko abstrakti käsite, ja usein se on kirjoittajille läsnä nimen-

omaan konkreettisen kodin ja kotiseudun merkityksessä. Rintaman ja kodin välinen suhde näyttäytyy kirjeissä kiinnostavana. Lähti kirje sitten kotoa tai rintamalta, siinä vakuutetaan kaiken olevan kunnossa. Kirjoittajat eivät halunneet huolestuttaa kirjeen vastaanottajia, vaan pyrkivät juuri kotiin, uskontoon ja isänmaahan kiinnittyvällä retoriikalla ylläpitämään ja aikaansaamaan luottamusta ja uskoa tulevaisuuteen. Yhteinen tehtävä ja velvollisuudentunto huolehtia tunnollisesti isänmaan puolustamisesta niin kodeissa kuin sotaolosuhteissakin yhdistivät kirjoittajia.

Uskonto taas toimii kirjeissä turvana, johon tartutaan kuoleman mahdollisuuden ollessa konkreettisesti läsnä. Uskonto toimii turvana myös kansallisessa kehyksessä, sillä Jumalan nähtiin olevan Suomen puolella: ”Suomi ei puolustanut Jumalaa vaan Jumala Suomea” (s. 145). Uskonto toimii myös viitekehyksenä, jonka avulla sodalle etsitään selitystä, tarkoitusta tai merkitystä. Vihollinen taas määritetty kirjeissä ateistiksi, johon kiinnittyy kaikki pahuus. Hyvyys keskittyy suomalaisiin. Laitilan mukaan, kun ”suomalaisuus ja eettinen hyvä samastuvat, maailmankuva kaventui kodin, uskonnon ja isänmaan kolmiliitoksi” (s. 153).

Talvisodan kirjeet tuottavat koskettavan ja konkreettisen todistusaineiston suomalaisesta kansalaisuskonnosta. Vaikka kirjeiden ilmaisut muokkautuivat julkisten tekstien ja puheiden retoriikan mukaisiksi ja niitä rajoittivat toisaalta sensuuri, toisaalta halu rauhoitella kirjeen vastaanottajaa välttämällä vaikeuksien tai raakuuksien kuvauksia, ne ovat erittäin ilmaisukykyisiä ja kertovat kiehtovalla tavalla sodan liminaalitalan aiheuttamista eettisistä ongelmista ja niiden ratkaisuista.

LAMPAAN TAKANA ON PAIMEN

Nykyfolkloristiikassa minua kiehtovat erityisesti vaiettujen äänten tekeminen kuuluviksi ja näkymättömiksi jääneiden alueiden nostaminen näkyviin. Tähän projektiin kuuluvat usein paitsi kortistoluokitusten väleihin pudonneiden korttien etsiminen ja syrjään siirrettyjen aineistojen esiin tuominen, myös jo tulkittujen aineistojen uudelleen lukeminen. Kaikkea tätä tehdään Senni Timosen ja Pekka Laakso- sen artikkelissa ”Ihmisen ja eläimen liian läheisistä suhteista”, jossa kirjoittajat tarkastelevat sodomiaa sekä tosiasiana että vahvoihin symbolisiin merkityksiin ladattuna kuvitelmana.

Eläimeen sekaantuminen on ilmeisesti menneinä vuosisatoina ollut melko yleistä, mutta myös erittäin rangaistavaa. Jo 1200-luvun alussa kirjoitetussa Länsi-Göötanmaan laissa pidetään syytöstä eläinten kanssa huvittelusta yhtenä suurimmista mieheen kohdistuvista herjauksista. Myöhemmissä laeissa rangaistavaksi määritellään itse teko, josta tuomiona on kuolema sekä tekoon syyllistyneelle henkilölle että teon kohteena olleelle eläimelle. Taustalla ovat Mooseksen kolmannen kirjan (20:15–16) puhtaussäännökset, joissa yksiselitteisesti kielletään niin naisten kuin miesten sekaantuminen eläimiin. Suomalaisesta rikoslaista eläimiin sekaantuminen poistettiin vasta vuonna 1970. Kansanperinteestä ja huumorista aihe ei ole vielä kukaan poistunut.

Eläimeen sekaantujia on vuosisatojen kuluessa rangaistu suurin joukoin: heitä esimerkiksi mestattiin huomattavasti enemmän kuin noituudesta syytettyjä. Vielä 1900-luvulla satoja henkilöitä syytettiin eläimeen sekaantumisesta, mutta he ilmeisesti selvisivät sakkorangaistuksin. Lisäksi pitkään oli voimassa lakeja, joiden mukaan miehiä ei saanut laittaa paimeneen, koska heidän epäiltiin sekaantuvan paimennettaviinsa. Tästä siis johtuu runsas paimentyttötraditio. Häpeä on joka tapauksessa seurannut kaikkia, joita on syytetty tai rangaistu eläinten kanssa pelehtimisestä. Toisen ihmisen syyttäminen eläimeen sekaantumisesta on voinut olla tarkoituksellinen loukkaus, pilkka ja häpäisy, sillä lain mukaan seksuaalipartnerina ollut eläin oli tapettava. Kyseessä on silloin ollut karjanpilaaminen ja taloudellisen vahingon aiheuttaminen, koska ihmisen seksiaktin kohteena olleen eläimen lihaa tai maitoa oli mahdoton hyödyntää.

Timosen ja Laaksosen artikkelissa tarkastellaan myös eläimeen sekaantumisesta huumorina. Kirjoittajat kysyvät, mitä sillä on tahdottu ja tahdotaan edelleen sanoa. Vaikka eläimeen sekaantuminen on ilmiönä ilmeisesti vähentymään päin, elää aihe edelleen niin kuvallisessa kuin sanallisessakin huumorissa, esimerkiksi sähköpostifolkloressa. Selityksiä voidaan toisaalta hakea ilmiön pöyristyttävyydestä, jolloin kauhistuttavaa asiaa on helpompi käsitellä huumorin keinoin, toisaalta kyse voi olla koodin rikkomisesta, kiistämisen kulttuurista ja kansan asettumisesta vastustamaan valtakulttuurin ylläpitämiä moraalikoodeja.

LOPUKSI

Hieman hajanaiseen artikkelikokoelmaan olisin toivonut laajempaa ja systemaattisempaa johdantoartikkelia. Kokoelma antaa kuitenkin monipuolisen ja kiinnostavan kuvan niistä teemoista, joita kansanetiikan käsitteen sisällä voidaan tarkastella. Moraaliset ja eettiset kysymykset läpäisevät monin tavoin ihmisen arkea, mutta jäävät usein huomaamatta ja tarkemmin analysoimatta. Moraalikoodien kiteytyminen sananparsiin nousee hyvin esiin tässä teoksessa. Onkin kiintoisaa huomata, miten niiden välittämä maailmankuva on monessa yhteydessä ajankohtainen vielä tänäänkin. Artikkelikokoelma tuo myös esiin kansanetiikan epäsystemaattisuuden, tilanteisuuden ja joustavuuden, mikä tekee siitä toisaalta kiintoisan, toisaalta haastavan tutkimuskohteen.

FT Tiina Mahlamäki on uskontotieteen tutkija Turun yliopiston kulttuurien tutkimuksen laitoksella.